

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI ХУДУДЛАРИДА МЕХНАТ БОЗОРИДАГИ ВАЗИЯТНИ БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ

И.ф.д., проф. Умурзаков Баходир Хамидович
ТДИУ ҳузуридаги "Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари
ва муаммолари" илмий тадқиқот маркази
ORCID: 0009-0000-8140-1700
umurzakovboxodir807@gmail.com

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон Республикаси ҳудудларидаги демографик вазиятлар ўрганган ҳолда меҳнат бозоридаги вазиятни баҳолаш таҳлил қилиб берилган.

Калит сўзлар: меҳнат бозори, меҳнат ресурслари, демографик кўрсаткичлар, иш ўрни, иш жойи, баҳолаш, норасмий иш билан бандлик, ишсизлик, иш билан бандлик.

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ СИТУАЦИИ НА РЫНКЕ ТРУДА НА ТЕРРИТОРИЯХ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Д.э.н., проф. Умурзаков Баходир Хамидович
Научно-исследовательский центр «Научные основы и
проблемы развития экономики Узбекистана» при ТГЭУ

Аннотация. В статье анализируется ситуация на рынке труда после изучения демографической ситуации в регионах Республики Узбекистан.

Ключевые слова: рынок труда, трудовые ресурсы, демографические показатели, рабочее место, рабочее место, оценка, неформальная занятость, безработица, занятость.

METHODS OF EVALUATING THE SITUATION IN THE LABOR MARKET IN THE TERRITORIES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Prof. Umurzakov Bakhodir Khamidovich
Scientific research center "Scientific foundations
and problems of the development of the economy
of Uzbekistan" under TSUE

Abstract. The article analyzes the situation in the labor market after studying the demographic situation in the regions of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: labor market, labor resources, demographic indicators, workplace, workplace, evaluation, informal employment, unemployment, employment.

Кириш.

2023-2024 йилларда янги иш ўринлари барпо этиш кўламининг кенгайиши муносабати билан аҳолини иш бандлик жараёни янги йўналишлари ва шакллари ишлаб чиқиш, ишсизлик ва норасмий бандлик даражасини пасайтириш параметрларини тасдиқлаш, уюшган ташқи меҳнат миграцияси механизмларини кенгайтириш ва бошқалар. Давлат бандлик сиёсати жараёнлари, уларнинг меҳнат бозорига таъсирини аниқлаш, яъни **худудларда (вилоятлар, туманлар, шаҳарлар) меҳнат бозоридаги вазиятни (мавқейини) тизимли равишда баҳолаб боришни** объектив зарурати ва бу жараённи такомиллаштириб боришни тартибга солиш бўйича аниқ мақсадли чора-тадбирларни амалга ошириш зарур.

Бу борадаасосий мақсад меҳнат бозорининг ривожланиши таҳлили, аҳоли бандлиги даражаси ва таркибини **ЭНГ Тўлиқ ва холисона баҳолаш**, меҳнат бозоридаги мавжуд таркибий номутаносибликларни ва уларнинг юзага келиш сабабларини аниқлаш, иш билан бандликка муҳтож аҳоли сонини аниқлаш ва шу асосда тармоқлар ва худудлар шароитида янги иш ўринларини яратиш бўйича йиллик буюртмаларни шакллантириш” (Қарор, 2018).

Ҳозирги ривожланиш даврига келиб, меҳнат бозоридаги вазият индивидуал кўрсаткичлар асосида қайтадан кўриб чиқилади: аҳолини иш билан бандлик даражасини, худудларда ишсизлик ҳолати, ишчи кучига талаб ва таклиф, миграция ва бошқалар. Статистика агентлиги томонидан 2023 йили нашр этилган (“Демографик йилнома”, “Меҳнат ва бандлик” тўпламларида), Ўзбекистон Республикаси Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлигининг (mehnat.uz веб-сайтида), бошқа вазирлик ва идоралар (худудларда, хусусан, иш ўринлари барпо этиш бўйича) худудлар кесимида кўрсатилиб келинмоқда.

Шу билан бирга, айрим тарқоқ маълумотларга кўра, 2023-йилда Қорақалпоғистон Республикасида ишсизлик даражаси 7,1 фоизни, Фарғона вилоятида эса 80,1 фоизни ташкил этгани, Қарши шаҳрида 18,8 минг нафар доимий иш ўринлари ташкил этилган иш ўринлари, Сирдарё вилоятида ишчи кучининг 10,6 фоизи пул топиш учун хорижга кетган, Тошкент вилоятида аҳоли иш билан банд бўлганларнинг 34,9 фоизи норасмий секторда ва бошқалар - бу худудлардаги меҳнат бозоридаги вазиятни баҳолаш учун етарли эмас. Шунинг ҳам ҳисобга олиш керакки, худди шу вилоятда (вилоят, шаҳар, туман) бандликнинг юқори даражаси ва ишсизликнинг паст даражаси иш ўринларининг етишмаслиги, норасмий иш билан бандликнинг ортиқчалиги ва аҳолининг иш учун чет элга кўп чиқиб кетиши юзага келиши мумкин.

Шунинг учун меҳнат бозорининг барча хусусиятлари тўғрисида умумлаштирилган маълумотлар зарур, уларни битта интеграл кўрсаткич билан ифодалаш вужудга келади.

Адабиётлар шарҳи.

Меҳнат бозорининг ривожланиш ҳолатини баҳолашда талаб ва таклиф бўйича ишончли ва расмий статистик маълумотларнинг камлиги, ҳамда ушбу соҳага оид аниқ бирламчи маълумотларнинг йўқлиги кўплаб ИТ-корхоналар ва ИТ-мутахассисларнинг иш билан бандлигига оид маълумотларнинг шаффоф эмаслиги билан изоҳланади. Ушбу бозорда талаб ва таклифнинг сифат кўрсаткичларини баҳолаш эса фикримизча, эксперт баҳолаш усули орқали амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир. Бундай ҳолат ушбу соҳада социологик сўровларни ўтказишга эҳтиёжни оширади. Рақамли технологиялар соҳаси меҳнат бозоридаги талаб ва таклифни баҳолаш жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, кўплаб ривожланган мамлакатларда рақамли технологиялар меҳнат бозорига оид сифат ва миқдорий маълумотларни тизимли равишда йиғиш ва таҳлил қилиш билан шуғулланувчи махсус ташкилот (марказ, институт)лар фаолияти йўлга қўйилган бўлиб, уларнинг соҳага оид бирламчи ва иккиламчи манбаларни яратишда ҳиссалари катта ҳисобланади.

Иқтисодичи олим Қ.Х. Абдурахмонов меҳнат бозори сифат хусусиятининг энг муҳим мезони уни инфратузилмасининг ривожланиш даражаси эканлиги, меҳнат бозори инфратузилмасининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти, таркибий қисмлари элементлари, асосий вазифалари ва функцияларининг айрим жиҳатлари тадқиқ этилган (Абдурахмонов, 2009).

Варфоломеевнинг (2001) ишида эса меҳнат бозори инфратузилмаси шаклланишининг илмий асослари ёритилган бўлиб, унда меҳнат бозори инфратузилмаси институтлар тизими сифатида давлат ва нодавлат иш билан бандликка кўмаклашувчи тузилмалари фаолияти, меҳнат бозори шаклланиши ва ривожланиши учун ҳуқуқий, молиявий ва иқтисодий жиҳатдан тартибга солиш механизмлари тадқиқ этилган. Колесникова (2002) ўзининг мақоласида иш билан бандлик хизмати фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш учун оптимал усуллардан фойдаланиш заруратини қисман асослаган. Смирнов (1998) эса мақоласида иш билан бандлик давлат сиёсатининг асосий йўналишлари, мақсад ва вазифалари, давлат иш билан бандлик сиёсатини баҳолаш усуллари ва кўрсаткичлари, иш билан бандликни таъминлаш ва иш жойларини рағбатлантириш механизми, аҳолини самарали иш билан бандлигига кўмаклашиш бўйича давлат томонидан амалга ошириладиган чора тадбирларни тадқиқ этган.

Тадқиқот методологияси.

Илмий тадқиқот олиб бориш жараёнида қиёсий таҳлил, гуруҳлаш, тизимли, тарихий ёндашувлар, умумлаштириш, статистик таҳлил, абстракт-таҳлилий усуллар ва бошқалардан фойдаланилди.

- мавзунинг долзарблиги изоҳланган ҳолда, меҳнат ресурсларини ўрганишга бўлган бугунги кундаги муносабатлар асосланган;

- меҳнат бозоридаги ҳолатни баҳолашда статистик кузатувлар муҳим аҳамиятга эканлиги назарда тутилган;

- тадқиқотнинг дастлабки босқичидан унинг охиригача қиёсий таҳлил, Ўзбекистон ҳудудларидаги меҳнат бозорини ўрганиш, шунинг натижасида илмий хулосалар қилинди;

- маълумот, кўрсаткичларни таҳлил ва синтез қилишда статистик усуллардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Бундай кўрсаткич меҳнат бозорининг композит индекси бўлиб, унинг асосий таркибий қисмларининг умумийлаштирган қиймати сифатида амал қилади (бандлик, иш ўринлари, ишсизлик, меҳнат талаби ва таклифи, миграция).

Ушбу индекс қуйидаги кўрсаткичларнинг бирлаштирилган гуруҳи томонидан аниқланади (мезонларга ва ХМТ стандартларига жавоб беради ⁴⁶):

1. Бандлик даражаси. Меҳнат бозорини баҳолаш ва мониторинг қилишда ҳал қилувчи рол ўйнайдиган нисбий кўрсаткич.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 6-майдаги ПҚ-2960-сон қарорига асосан ҳудудий меҳнат бошқармалари, давлат солиқ бошқармаси, бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси бошқармалари томонидан ҳар чоракда, ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 28-кунидан кечиктирмай, шаҳар ва туманлар бўйича, базавий давр ва ҳисобот даври охиридаги иш билан банд аҳоли сони тўғрисидаги, иш билан банд аҳоли сонининг ўсиши тўғрисидаги маълумотлар шакли;

⁴⁶ХМТ ўзининг ҳар йили эълон қилинадиган Меҳнат бозорининг асосий кўрсаткичлари (КИЛМ) дунё мамлакатлари учун бандлик сони ва даражаси, шу жумладан норасмий бандлик, ишсизлик ва бошқалар тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олади.

ҳисобот даври, шунингдек, шаҳар ва туманлар бўйича тегишли ҳудудда тасдиқланган прогноз параметрларининг бажарилиши (бажарилмаганлиги) тўғрисида.

Тасдиқланган прогноз параметрларининг бажарилиши (бажарилмаганлиги) тўғрисидаги маълумотлар банд бўлган аҳоли сонининг ўсишини тасдиқланган прогноз параметрлари билан таққослаш асосида ҳисобланади.

Шу асосда аҳоли бандлигининг ўсишини таъминлаш учун маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари раҳбарлари ва иқтисодий комплекснинг ҳудудий органлари раҳбарларини моддий рағбатлантириш ва шахсий жавобгарлигини кучайтириш тизими жорий этилди, унга кўра:

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши Раисига, вилоятлар, шаҳарлар ва туманлар ҳокимларига аҳоли бандлигини ошириш бўйича тасдиқланган чораклик прогноз кўрсаткичларини (кейинги ўринларда прогноз параметрлари деб юритилади) бажарган тақдирда, барпо этилган миқдорда устама тўланади. лавозим маошининг 15 фоизи, прогноз кўрсаткичлари бажарилиши таъминланмаган тақдирда эса – мансаб маошининг 15 фоизи миқдорида жарима солиш тарзида интизомий жазо чоралари қўлланилади;

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши Раисининг биринчи ўринбосарларига, вилоятлар, шаҳарлар ва туманлар ҳокимларига, иқтисодий комплекснинг ҳудудий органлари раҳбарларига прогноз кўрсаткичларига эришиш шarti билан 20 фоиз миқдорида устама тўланади. Лавозим маоши, прогноз кўрсаткичларига эришилмаган тақдирда эса, лавозим маошининг 20 фоизи миқдорида жарима солинади.

Бандлик даражаси барча банд бўлганлар сонининг (шу жумладан норасмий секторда, лекин ишлаш учун чет элга кетганлар бундан мустасно) иқтисодий фаол меҳнатга лаёқатли аҳоли (меҳнат кучи) сонига нисбати сифатида аниқланади.

Ҳисоб-китоблар учун Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 декабрдаги 1011-сон қарорига мувофиқ шакллантирилган меҳнат ресурслари баланси маълумотларидан фойдаланилади.

2. Ишсизлар ва бўш иш ўринлари нисбати (С_{бв}). Бу коэффициент иш қидирувчиларнинг мумкин бўлган бандлик даражасини кўрсатади ва 1 бирликка тўғри келадиган ишсизлар (иш билан таъминлашга муҳтож)ларнинг умумий сони мавжуд бўш иш ўринларисифатида аниқланади.

Ҳисоблаш учун Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг ишсизлар сони (бандликка муҳтож) ва Ягона миллий меҳнат тизимига (БМТ) киритилган бўш иш ўринлари сони тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланилади.

3. Ишсизлик даражаси (У_б). Меҳнат бозори ҳолатининг асосий белгиларидан бири бўлган нисбий кўрсаткич.

У барча ишсизлар (бандликка муҳтож одамлар) сонининг иқтисодий фаол аҳоли сонига нисбати (иш билан банд ва ишсизлар сонининг йиғиндиси сифатида) сифатида аниқланади.

ХМТ методологиясига мувофиқ ва Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида”ги (2020-йилда қабул қилинган) Қонунига мувофиқ ишсизлар (**бандликка муҳтож бўлган ишсиз аҳоли**) қонун ҳужжатларига мувофиқ ишсиз сифатида расман рўйхатга олинган шахслардир. Шунингдек, меҳнатга лаёқатли иш ёки даромад келтирувчи касбга эга бўлмаган, мустақил равишда иш қидираётган ва ушбу иш таклиф қилинган заҳотиёқ уни бошлашга тайёр бўлган меҳнатга лаёқатли ёшдаги вақтинча ишсизлар.

У Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 декабрдаги 1011-сон қарорига мувофиқ Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги, Давлат статистика қўмитаси (*унда шундай номланган*) томонидан ишлаб чиқилган ишсизлар, бандлик ва иқтисодий фаол аҳоли сони тўғрисидаги маълумотлар асосида ҳисобланади.

4. Норасмий бандлик даражаси (У нз). Меҳнат муносабатларини расмий рўйхатдан ўтказмасдан иш билан банд бўлган меҳнатга лаёқатли аҳоли улушини кўрсатадиган нисбий кўрсаткич.

ХМТ методологиясига кўра, қуйидагилар норасмий банд деб ҳисобланади:

- юридик шахс ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахслар;
- юридик шахс сифатида рўйхатдан ўтмаган деҳқон хўжаликларида ишлаётганлар;
- уй хўжалиги ва шахсий ёрдамчи хўжаликларда ишлайдиган шахслар;
- оила аъзоларига ёрдам бераётганлар.

Норасмий банд бўлганлар сони Вазирлар Маҳкамасининг 2017-йил 22-декабрдаги 1011-сон қарорига мувофиқ ҳар чоракда меҳнат бозори ўрганишларини ўтказишда маҳаллий меҳнат органлари томонидан белгиланади.

5. Ташқи меҳнат миграцияси даражаси (У тм). Хорижга уюштирилган ёки мустақил равишда ишлаш учун кетаётган одамларнинг меҳнат бозорига таъсирини баҳолаш учун ишлаб чиқилган нисбий кўрсаткич.

Хорижга ишлаш учун кетганлар сони Вазирлар Маҳкамасининг 2017-йил 22-декабрдаги 1011-сон қарорига мувофиқ ҳар чоракда меҳнат бозори сўровларини ўтказишда Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги томонидан белгиланади.

6. Меҳнат бозоридаги вазиятнинг умумий кўрсаткичи ёки меҳнат бозори индекси. Барча 5 (беш) кўрсаткичнинг ўртача вазнли арифметик қиймати сифатида ҳисобланади.

$$ИРТ = (У_3 * К_1 + С_{БВ} * К_2 + У_Б * К_3 + У_{НЗ} * К_4 + У_{ТМ} * К_5) : 5$$

Қаерда: К₁, К₂, К₃, К₄, К₅ - 1-жадвалга мувофиқ ҳар бир кўрсаткичнинг тортиш коэффицентлари (ўзига хос оғирлик).

1-жадвал

Оғирлик коэффицентлари ва меҳнат бозори кўрсаткичлари қийматлари диапазони

№.	Кўрсаткичлар	Уд. вазн, К%	Қийматлар диапазони	
			мак.	мин.
1.	Бандлик даражаси	40	90%	65%
2.	Ишсизлар ва бўш иш ўринлари нисбати	25	1	10
3.	Ишсизлик даражаси	20	5%	15%
4.	Норасмий бандлик даражаси	10	30%	45%
5.	Ташқи меҳнат миграцияси даражаси	5	5%	20%
6.	Хулоса кўрсаткичи, меҳнат бозори индекси	100	ИРТ мак	ИРТ мин

➤ Оғирлик коэффицентлари ва меҳнат бозори кўрсаткичлари қийматлари диапазони учун ҳар бир кўрсаткич учун қийматлар оралиғи, яъни унинг максимал ва минимал қабул қилинадиган даражаси белгиланади;

➤ Ҳисоблаш композит кўрсаткичнинг максимал ва минимал қийматлари билан таққосланади;

➤ Агар жами кўрсаткич максимал қийматдан ошса, меҳнат бозоридаги вазият **"барқарор"** деб баҳоланади;

➤ Агар ҳисобот кўрсаткичи максимал қийматдан паст бўлса, лекин минималдан юқори бўлса, меҳнат бозоридаги вазият **"беқарор"** деб баҳоланади, чунки ишчи кучига талаб ва таклиф қисқа вақт ичида ижобий ёки салбий томонга ўзгариши мумкин;

➤ Ҳисобот кўрсаткичи минимал қийматдан паст бўлса, меҳнат бозоридаги вазият **"беқарор"**, инқироз деб баҳоланади, бу тегишли чораларни кўришни талаб қилади (масалан, қўшимча иш ўринлари яратиш, бандлик даражасини ошириш, ишсизликни

камайтириш, шу жумладан ишсиз аҳоли ва ишсизларни касбга тайёрлаш ҳажмини ошириш, меҳнат мигрантларини ишга жойлаштириш ва бошқалар).

Шунингдек, меҳнат бозоридаги вазиятни баҳолашда ҳар бир кўрсаткичнинг умумий кўрсаткичга қўшган ҳиссаси ҳисобланади. Бу меҳнат бозори қандай омиллар асосида шаклланаётганини аниқлаш, шунингдек, уни тартибга солишнинг асосий муаммолари ва аниқ мақсадли йўналишларини аниқлаш имконини беради.

Вилоятларда (вилоятларда) меҳнат бозорини баҳолаш ва мониторинг қилишда юқорида кўрсатилган кўрсаткичлар Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри бўйича ҳисоб-китоблар амалга оширилади.

Қабул қилинган маълумотлар асосида ҳисобот давридаги меҳнат бозори конъюнктураси бўйича ҳудудлар (минтақалар) рейтинги тузилади ва уни ҳар бир ҳудуд бўйича тартибга солиш бўйича таклифлар шакллантирилади (2-жадвал).

2-жадвал

Меҳнат бозоридаги вазият бўйича ҳудудлар (минтақалар) рейтингига мисол

№.	Минтақалар (минтақалар) номи	Вилоят жойи	Мақсадли таклифлар ва тавсиялар*
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	13	1), 2), 3), 4), 5)
2.	Андижон вилояти	11	1), 2), 3), 4), 5)
3.	Бухоро вилояти	8	1), 2), 3), 4), 5)
4.	Жиззах вилояти	1	1), 2), 3), 4), 5)
5.	Қашқадарё вилояти	3	1), 2), 3), 4), 5)
6.	Навоий вилояти	7	1), 2), 3), 4), 5)
7.	Наманган вилояти	2	1), 2), 3), 4), 5)
8.	Самарқанд вилояти	10	1), 2), 3), 4), 5)
9.	Сурхондарё вилояти	4	1), 2), 3), 4), 5)
10.	Сирдарё вилояти	6	1), 2), 3), 4), 5)
11.	Тошкент вилояти	9	1), 2), 3), 4), 5)
12.	Фарғона вилояти	5	1), 2), 3), 4), 5)
13.	Хоразм вилояти	14	1), 2), 3), 4), 5)
14.	Тошкент шаҳри	12	1), 2), 3), 4), 5)

* Фаразлар:

1) инвестиция лойиҳалари доирасида янги иш ўринларини ташкил этиш (кўпайтириш);

2) тадбиркорликни ривожлантириш орқали аҳоли бандлиги даражасини ошириш;

3) ишсизликнинг қисқариши;

4) норасмий бандликни қонунийлаштириш;

5) ташкиллаштирилмаган меҳнат миграциясининг қисқариши;

Меҳнат бозоридаги вазиятнинг умумий кўрсаткичи энг юқори бўлган минтақа (минтақа) рейтингда 1-ўринни эгаллайди. Қолган ҳудудлар (минтақалар) меҳнат бозоридаги вазиятнинг умумий кўрсаткичи қийматининг пасайиши билан рейтингда ўринларни эгаллайди.

1-жадвалда келтирилган кўрсаткичларни ҳисоблаш ва меҳнат бозоридаги вазият бўйича рейтинг (2-жадвал) ҳам вилоят ва шаҳарлар бўйича амалга оширилади.

Шундай қилиб, композит индекс - бандлик, кескинлик, ишсизлик, норасмий бандлик ва ташқи меҳнат миграциясининг ўртача вазни кўрсаткичи сифатида 208 та туман ва шаҳарлар бўйича ҳисоблаб чиқилади (3-жадвал):

106 та туман ва шаҳарда (яъни уларнинг умумий сонининг 51 фоизи) меҳнат бозоридаги вазият барқарор эмас. Иш вабандликка бўлган эҳтиёж аниқ тўлиқ қондирилмаган, доимий иш ўринлари улуши паст, аҳоли бандлиги асосан вақтинчалик,

мавсумий ишлар ҳисобидан амалга оширилмоқда. Шу сабабли, меҳнат бозоридаги вазият барқарор эмас.

35 (17%) туман ва шаҳарларда меҳнат бозоридаги вазият кескин. Бандлик кўрсаткичлари паст, ишсизлик, норасмий бандлик ва ташқи меҳнат миграцияси тегишли вилоят (вилоят) ва умуман республика бўйича ўртача даражадан юқори. Битта бўш иш жойига ўртача 6-8 киши мурожаат қилади.

67 та (32 фоиз) туман ва шаҳарларда меҳнат бозори барқарор. Ишчи кучига талаб ва таклиф ҳам миқдорий, ҳам сифат жиҳатидан мос келади. Аммо меҳнат бозорининг барқарорлиги асосан бандликнинг юқори даражасини ва ишсизлик ва ташқи меҳнат миграциясининг паст кўрсаткичларини яратадиган норасмий меҳнат ҳисобига таъминланади.

Меҳнат бозорини, шу жумладан ҳудудий даражада баҳолашда қуйидагиларни ҳисобга олиш ва аниқлаш муҳим аҳамиятга эга:

Меҳнат бозори конъюнктураси – иқтисодийнинг ҳолатига, унинг тармоқ ва ҳудудий тузилишига, аҳоли турмуш даражасига (даромадларига), товар, хизматлар бозорининг ривожланишига қараб ривожланадиган ишчи кучига талаб ва таклиф ўртасидаги боғлиқлик. уй-жой, шунингдек, демографик ва бошқа омиллар.

Меҳнат бозори шароитлари уч хил бўлиши мумкин:

1) ишчи кучи ортиғи - ишчи кучининг умумий таклифи унга бўлган талаб ҳажмидан ошиб кетганда;

2) ишчи кучи танқислиги - меҳнат бозорида ишчи кучига бўлган талабга нисбатан ишчи кучи таклифининг этишмаслиги;

3) мувозанатли - меҳнатга бўлган талаб ишчи кучи таклифига тўғри келганда.

Меҳнат бозори сегментатсияси - иш ўринлари ва ишчиларни нисбатан барқарор секторларга (сегментларга) бўлиш деган маънони англатади. Меҳнат бозорларининг сегментатсияси қуйидагиларга кўра содир бўлади: демографик белгилар - аёллар меҳнат бозори, ёшлар меҳнат бозори, пенсионерлар меҳнат бозори; ижтимоий гуруҳлар - ишчилар, хизматчилар, раҳбарлар ва мутахассислар учун меҳнат бозори; малака даражаси ва касбий гуруҳлар - малакали ва малакасиз ишчилар, юқори малакали ва ярим малакали мутахассислар, иқтисодчилар, молиячилар, бухгалтерлар ва бошқалар. Уларнинг ҳар бирида янада ихтисослашган маҳаллий меҳнат бозорлари, масалан, тиббиёт ходимлари учун меҳнат бозори, ўқитувчилар учун меҳнат бозори ажралиб туради.

Меҳнат бозорининг танқидий зонаси - бу иқтисодий фаол аҳолининг иш жойларига бўлган эҳтиёж билан қопланмаган ва ишнинг тўлиқ ёки қисман этишмаслиги туфайли оғир молиявий аҳволга тушиб қолган қисмини ифодалайди ва аҳолининг учта тоифасини ўз ичига олади: 1) ишсиз мақомига эга бўлган шахслар, 2) мустақил равишда фаол иш қидираётган меҳнатга лаёқатли ёшдаги ишсиз фуқаролар, 3) қўшимча даромадсиз ярим вақтда ишлайдиганлар, шунингдек ишсиз қайтган меҳнат мигрантлари, шунингдек ишсиз ва ўқимаган ёшлар(асосан коллеж ва университет битирувчилари).

Таклиф этилаётган кўрсаткичлар ва кўрсаткичлар, шунингдек, йўналишлар асосида **меҳнат бозори тартибга солинади**– ишчи кучига бўлган талаб ва таклиф ўртасидаги мутаносиб муносабатни таъминлаш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда ва амалга оширилмоқда, улар иқтисодийнинг ишчиларга бўлган эҳтиёжини қондириши, бандликнинг асоссиз камайишига олиб келмаслиги ва ишсизликнинг табиий даражасини назарда тутмаслиги керак.

Шу билан бирга, меҳнат бозори мониторинги катта амалий аҳамиятга эга. Меҳнат бозори ҳолатини (бандлик ва ишсизлик), унинг параметрларини тегишли кўрсаткичлар ва кўрсаткичлар асосида ўзгартиришни тизимли кузатиш (ўрганиш) жараёни, бунинг учун зарур бўлган қўмаклашишга қаратилган кадрларга бўлган эҳтиёжни аниқлаш ва қондиришда иш берувчилар, иш билан таъминлашда эса мавжуд кўникма ва малакаларни ҳисобга олган ҳолда олиб бориш зарур.

Меҳнат бозори мониторинги натижасида олинган маълумотлар манфаатдор ташкилотлар, шу жумладан меҳнат ва бандлик органлари, ижро этувчи ҳокимият органлари, марказий ва тармоқ малака кенгашлари учун зарурдир.

Хулоса ва таклифлар.

Биз ўз кузатишларимиздан келиб чиққан ҳолда қуйидаги хулосаларга келдик:

1. Меҳнат муносабатларининг инновацион иқтисодиётга ўтиш даврида ҳудудлардаги иқтисодий фаол аҳолининг янги иш жойларига бўлган эҳтиёж ва ишнинг тўлиқ ёки қисман эришилганлиги туфайли оғир молиявий аҳволга тушиб қолган қисмини ифодалайди ва шу муносабат билан аҳолининг қуйидаги уч тоифасини ўз ичига қамраб олади:

а) ишсиз мақомига эга бўлган шахслар,

б) мустақил равишда фаол иш қидираётган меҳнатга лаёқатли ёшдаги ишсиз фуқаролар,

в) қўшимча даромадсиз ярим вақтда ишлайдиганлар, шунингдек хориждан қайтган меҳнат мигрантлари, шунингдек ишсиз ва ўқимаган ёшлар киради. (асосан коллеж ва университет битирувчилари).

2. Таклиф этилаётган кўрсаткичлар, шунингдек, йўналишлар асосида меҳнат бозорида амал қилиш механизми самарадорлиги ошиб боради.

3. Ҳудудларда меҳнат ресурсларига бўлган талаб ва таклиф ўртасидаги мутаносиб муносабатни жорий қилиш бўйича ташкилий, ҳуқуқий ва молиявий чора-тадбирлар ишлаб чиқилиб 2025-26 йиллари амалга оширишни режалаштириш, улар иқтисодиётнинг ишчиларга бўлган эҳтиёжини қондириши, аҳолини иш билан бандлик даражасининг асоссиз камайишига олиб келмаслиги ҳамда ишсизликнинг табиий даражасини назарда тутишни тақозо этади.

4. Бу борада ҳудудларда меҳнат бозори мониторингини кенг жорий этишнинг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти ниҳоятда муҳим ҳисобланиб - меҳнат бозори ҳолатини (бандлик ва ишсизлик), унинг параметрларини тегишли кўрсаткичлар ва таъсир қилувчи омиллар таъсирида тез суръатларда ўзгариб боради;

5. Ҳудудий меҳнат бозорида ўзгариб борувчи тизимли кузатувлар жараёни, бунинг учун зарур бўлган кўмаклашишга қаратилган малакали меҳнат ресурсларига бўлган эҳтиёжни аниқлаш ва қондиришда иш берувчилар, аҳолини иш билан бандлик эса мавжуд кўникма ва малакаларни ҳисобга олган ҳолда амал қилади;

6. Ҳудудлардаги меҳнат бозори мониторинги натижасида олинган тезкор ҳаққоний маълумотларга манфаатдор ташкилотлар, шу жумладан меҳнат ва аҳоли бандлиги органлари, ижро этувчи ҳокимият органлари, марказий ва тармоқ малака кенгашлари фаолиятини янада натижадорлик ва самарадорлигини ошириб боради.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

Абдурахмонов Қ.Х. (2009) *Меҳнат иқтисодиёти (дарслик)*. -Т.: - «Меҳнат» 512 б.

Варфоломеева О.А. (2001) *Становление инфраструктуры рынка труда в переходной экономике*. – СПб., Издательство СПвУЭФ.

Колесникова О. (2002) *Об оценке эффективности работы службы занятости // Человек и труд. № 3. - С. 55 - 56.*

Қарор (2018) *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 31 декабрдаги 1066-сон қарори.*

Смирнов С. (1998) *Методы оценки государственной политики занятости // Вопросы статистики. N2 4. - С. 29-34.*